

Близнюк Ігор Леонідович

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
ДНДІ МВС України*

ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У ПРОЦЕСІ ВИДОБУВАННЯ, ТРАНСПОРТУВАННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ТА ПОСТАЧАННЯ ГАЗУ

У науковій роботі розглядаються основні різновиди злочинних посягань, що вчиняються у газовій галузі, їх характерні особливості. Автор наголошує на низці проблем, які виникають у процесі викриття цих злочинів правоохоронними органами. Особлива увага приділяється розкриттю типових видів фінансово-господарської діяльності, при яких вчиняється заволодіння активами підприємств газової галузі, крадіжок газової сировини при її видобутку організованими злочинними угрупованнями, а також легалізації (відмивання) злочинно здобутих доходів.

Ключові слова: газова галузь, злочини, видобуток газової сировини, організовані злочинні угруповання, розкрадання.

Bliznyuk Igor

*Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Officer,
Chief Scientist of the laboratory of criminological research and crime
prevention issues of State Research Institute of the Ministry of Internal
Affairs of Ukraine*

FEATURES OF COMMITTING CRIMES IN THE PROCESS OF EXTRACTION, TRANSPORTATION, GAS STORAGE AND SUPPLY

The scientific work deals with the main types of criminal offenses committed in the gas industry, their characteristic features. The author points out a number of problems encountered by law enforcement agencies in the process of exposing these crimes. Particular attention is paid to the disclosure of typical types of

financial and economic activities in which the seizure of assets of gas industry enterprises, theft of gas raw materials during its extraction by organized criminal groups, as well as the legalization (laundering) of the proceeds of crime.

Keywords: gas industry, crimes, production of gas raw materials, organized criminal groups, theft.

Недостатня прозорість, кризові явища та нецивілізовані відносини у паливно-енергетичному комплексі, зокрема у газовій галузі, призвели до його інтенсивної криміналізації, а підконтрольність газової галузі та ринку енергоресурсів кримінально-олігархічним кланам – до зростання латентності і відповідно зниження показників реєстрації злочинів у газовій галузі.

Основними різновидами злочинних посягань, що вчиняються у газовій галузі, є крадіжки газу, газоконденсату шляхом незаконного «врізання» в магістралі газопроводів, розкрадання необлікованої вуглеводневої сировини в процесі промислового видобутку на підприємствах НАК «Нафтогаз України», незаконне видобування газу, газоконденсату без спеціального дозволу та відповідної технічної документації або такий видобуток з фіктивними документами, умисне пошкодження технологічного обладнання магістральних та промислових газо-, конденсатопроводів.

При цьому найпоширенішими злочинами, що вчиняються у процесі видобування, транспортування, зберігання та постачання газу, є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) та зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

У той же час, викриття злочинів, пов'язаних з діяльністю у газовій галузі, наштовхується на низку проблем, зумовлених недостатнім відповідним методичним забезпеченням та відсутністю достатньої кількості відповідних висококваліфікованих фахівців-правоохоронців. До цього ж належать й недоліки проведення реформування правоохоронних органів України 2015 р., ліквідація Департаменту захисту економіки Національної поліції, що потягли за собою вививання професійного ядра служби кримінального розшуку, органів дізнання і досудового слідства. Останнім часом ця проблема лише загострюється. При цьому постійно чиниться супротив правоохо-

ронним органам з боку бенефіціарів підприємств газової галузі, в результаті чого кримінальне переслідування винних осіб за відкритими кримінальними провадженнями припиняється на етапі досудового слідства.

Злочини у газовій галузі, як правило, вчиняються організованими злочинними угрупованнями, кількісний і якісний склад яких безпосередньо залежить від виду злочину. При цьому для злочинів, що вчиняються у газовій галузі, характерними є: масштабність протиправних оборудок, коли прямий матеріальний збиток від розкрадань газу, а також від його неконтрольованих поставок, обчислюється десятками мільйонів гривень; участь у них корумпованих співробітників органів влади і управління, керівників і співробітників компаній газової галузі.

Так, крадіжки газової сировини переважно вчиняються учасниками організованого злочинного угруповання (ОЗУ). Такі крадіжки є складовою частиною організованого злочинного бізнесу у сфері незаконного обігу газової сировини. Цей злочинний бізнес являє собою розроблену злочинними організаціями розгалужену і заплутану схему, окремі етапи та операції якої роз'єднані між собою, а безпосередні учасники ОЗУ відокремлено один від одного виконують чітко визначені функції, що забезпечує злагоджену і безперебійну діяльність усього ланцюга незаконного збагачення [2, с. 55].

Важливим етапом вчинення таких крадіжок є пошкодження і несанкціоноване під'єднання («врізання») до магістральних газопроводів.

Аналіз матеріалів судової практики дозволяє дійти висновку, що до кримінальної відповідальності притягуються лише окремі громадяни, а також учасники малочислених організованих злочинних груп (від 5 до 10 осіб) за пошкодження трубопроводів чи за крадіжку газу, передусім якщо вони були затримані безпосередньо на місцях «врізань» до магістральних трубопроводів.

Особливо складно викрити злочинну діяльність у процесі зберігання викраденої сировини за фіктивними угодами з підприємствами газової галузі та в процесі реалізації газу через мережу підпільних пунктів продажу.

Поширеним є заволодіння майном й обладнанням на підприємствах газової галузі, яке має прояв у розукомплектуванні на металобрухт із подальшим викраденням металевих конструкцій силових агрегатів, устаткування й обладнання підприємств цієї галузі. Таке викрадення шляхом демонтажу та іншим засобом виробничого обладнання підприємств газової галузі здійснюється з метою реалізації як брухту чорних і кольорових металів. Нерідко такі злочинні розкрадання підпадають під ознаки організованої злочинності.

Поряд з цим, серед посягань у сфері фінансово-господарської діяльності підприємств газової галузі помітно вирізняються такі злочини, як незаконне видобування газу; порушення порядку заняття підприємницькою діяльністю; ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), привласнення коштів; розтрата майна підприємства або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (як одна з основних форм заволодіння активами підприємств газової галузі у процесі здійснення ними господарської діяльності); нецільове використання бюджетних коштів; шахрайство; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; незаконне отримання ПДВ. Так, незаконне видобування газу передбачає видобування газу, газоконденсату без спеціального дозволу (ліцензії) та відповідної технічної документації, а також видобуток за фіктивними документами.

Незаконний видобуток газової сировини зосереджений на території східних і західних областей України. Організація незаконного видобутку газу здійснюється під прикриттям геологорозвідувального буріння свердловин, а також на вже розвіданих родовищах, штучно визнаних неперспективними для промислової розробки [2, с. 61].

У схемах безліцензійного видобутку газової сировини можуть бути задіяні деякі державні нафтогазовидобувні підприємства, дочірні підприємства і філії національних акціонерних компаній «Нафтогаз» та «Надра України», окремі територіальні управління магістральних трубопроводів та їх мереж, компанії-посередники, банки, службові особи органів влади і місцевого самоуправління.

Перераховані вище форми заволодіння активами підприємств газової галузі, що вчиняється у сфері їх фінансово-господарської ді-

яльності, є взаємопов'язаними, взаємозалежними та складають єдиний ланцюг механізму заволодіння активами суб'єктів господарювання у зазначеній сфері діяльності.

При цьому основну увагу слід звернути на легалізацію доходів кримінального походження у процесі здійснення господарської діяльності підприємств газової галузі.

Так, технологія переведення доходів з кримінального до легального цивільно-правового обігу включає три взаємопов'язані між собою елементи [1, с. 22–23]:

1) дії, що спрямовані на безпосереднє отримання доходів кримінального походження і пов'язані з вчиненням основних (предикатних) злочинів. У газовій галузі найчастіше йдеться про шахрайство, привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням тощо;

2) дії, що виступають способом чи необхідною умовою вчинення основного (предикатного злочину). Наприклад, службове підроблення, незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків та ін.

3) дії, що спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, осіб, які їх отримали, створення видимості законного походження цих доходів, тобто здійснення самої легалізації як завершального етапу злочинного збагачення.

До типових видів фінансово-господарської діяльності, при яких вчиняється заволодіння активами підприємств газової галузі, переліком слід віднести [2, с. 63]:

- проведення державних закупівель (конкурсних торгів), замовниками яких є підприємства газової галузі;
- нецільове використання бюджетних коштів, виділених на розвиток газової галузі;
- завищення обсягів та вартості виконаних робіт під час реконструкції, ремонту та будівництва виробничих об'єктів газової галузі;

- укладення завідомо збиткових договорів на закупівлю обладнання, товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами та реалізацію продукції нижче собівартості (з подальшим привласненням різниці в цінах та ухиленням від оподаткування);

- здійснення фіктивних, «безтоварних» операцій, наприклад щодо перерахування грошей на рахунки інших суб'єктів підприємницької діяльності без здійснення зустрічних поставок;

- фіктивне оформлення орендних відносин між держпідприємствами та комерційними структурами газової галузі;

- фіктивне оформлення правочинів про незаконне відчуження майна підприємств газової галузі тощо.

З метою незаконного збагачення службові особи деяких газопостачальних компаній штучно завищують реальні норми споживання газу з метою подальшого привласнення різниці між фактичним обсягом спожитого палива і даними лічильників, що стоять на вході газової магістралі до підприємства-споживача (похибка приладів обліку споживання газу становить щонайменше 1 %). Надлишки неврахованого газу перепродаються дрібним компаніям й організаціям, підприємствам теплокомуненерго, а також дочірній компанії НАК «Нафтогаз України» «Укравтогаз»¹, яка надалі їх реалізує через мережу заправних станцій – автомобільних газонаповнювальних компресорних станцій (АГНКС) [2, с. 67].

Іншим способом розкрадання енергоносіїв службовими особами газопостачальних компаній та управлінь магістральних газопроводів є завищення обсягів фактичних втрат газу під час його транспортування. Окрім зазначеного, використовуються й інші схеми та способи розкрадання активів підприємств газової галузі у процесі здійснення господарської діяльності.

Продовжується спостерігатися значна кількість злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням з метою подальшого привласнення бюджетних коштів, виділених на фінансування державної програми газифікації населених пунктів у різних регіонах України,

¹ Основним видом діяльності Дочірнього підприємства «Укравтогаз» Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» є експлуатація 90 автомобільних газонаповнювальних компресорних станцій (АГНКС) по всій території України загальною потужністю 687,5 млн м³.

що вчиняються службовими особами газопостачальних компаній, приватних підприємств, органів влади і місцевого самоврядування під час будівництва підвідних і розподільних газових мереж у населених пунктах. У ході вчинення цих злочинів вносяться неправдиві відомості до актів виконаних робіт з будівництва підвідних газопроводів і довідок про їх вартість, перераховуються на розрахункові рахунки фіктивних комерційних структур і згодом привласнюються кошти, виділені за бюджетними програмами газифікації населених пунктів.

Класичними схемами заволодіння коштами підприємств газової галузі їх службовими особами залишаються завищення обсягів та вартості виконаних робіт під час модернізації і ремонту виробничих об'єктів, укладення завідомо збиткових договорів на закупівлю обладнання (непридатного для експлуатації чи непотрібного для виробничих потреб), закупівля інших товарно-матеріальних цінностей за завищеними цінами та реалізація не облікованої у бухгалтерсько-фінансовій й податковій звітності продукції нижче собівартості з подальшим привласненням різниці в цінах та ухиленням від оподаткування [2, с. 65–66]. У процесі проведення цих незаконних операцій здійснюються злочинний зговір між уповноваженими особами суб'єктів господарювання, переведення безготівкових коштів у готівку, її привласнення співучасниками.

Існуюча система управління підприємствами газової галузі діє переважно в корпоративно-бюрократичних інтересах корумпованих владних структур та вузького кола тіньових монополістів ринку енергоресурсів, унаслідок чого держава втратила важелі впливу на економічну діяльність провідних підприємств галузі [2, с. 151].

На завершення слід зазначити ще одну характерну тенденцію розвитку злочинності економічної спрямованості у газовій галузі України. Значна частина злочинів, що вчиняються у газовій галузі, виступають окремими ланками (етапами) низки злочинних технологій отримання кримінальних доходів у цій галузі паливно-енергетичного комплексу. Різноманітні злочинні посягання (проти власності, у сферах господарської і службової діяльності), що вчиняються у газовій галузі на організованій основі, об'єднуються в меж-

ах технології злочинного збагачення, яка включає різні схеми отримання матеріальної вигоди, у тому числі із використанням легальних форм господарської діяльності [3, с. 33]. При цьому у технологіях злочинного збагачення легалізація злочинно одержаних доходів у газовій галузі відіграє важливу роль щодо приховування, збереження та примноження коштів, майна і доходів кримінального походження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: наук.-практ. посіб. Харків: Одиссей, 2005. 312 с.
2. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / за заг. ред. Б. М. Головкин. Харків: Право, 2013. 248 с.
3. Орлов П. І., Волобуєв А. Ф., Осика І. М., Степанюк Р. Л. Протидія економічній злочинності. Харків: ХНУВС, 2004. 568 с.

REFERENCES

1. Zhuravel, V.A. (2005). Rozsliduvannia lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochnym shliakhom. Kharkiv: Odissei [In Ukrainian].
2. Zlochnnist u palyvno-enerhetychnii sferi Ukrainy: kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia. B. M. Holovkin (Ed.). (2013). Kharkiv: Pravo [In Ukrainian].
3. Orlov, P.I., Volobuiev, A.F., Osyka, I.M., Stepaniuk, R.L. (2004). Protydiia ekonomichnii zlochnosti. Kharkiv: KhNUVS [In Ukrainian].